

DEBRECENI EGYETEM
BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KAR
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK

**Hangtörténeti folyamatok a helynevekben:
a kétnyíltszótagos tendencia**

Témavezető:

Dr. Tóth Valéria

egyetemi docens

Készítette:

Katona Csilla

Magyar nyelv és irodalom
(DMA) II. évfolyam

Debrecen, 2012

NYILATKOZAT

Alulírott *Katona Csilla*, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatója ezennel büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom és aláírással igazolom, hogy a

Hangtörténeti folyamatok a helynevekben: a kétnyíltszótagos tendencia című szakdolgozatom saját, önálló munkám; az abban hivatkozott nyomtatott és elektronikus szakirodalom felhasználása a szerzői jogok nemzetközi szabályainak megfelelően készült.

Tudomásul veszem, hogy szakdolgozat esetén plágiumnak számít:

- szó szerinti idézet közlése idézőjel és hivatkozás megjelölése nélkül;
- tartalmi idézet hivatkozás megjelölése nélkül;
- más szerző publikált gondolatainak saját gondolatként való feltüntetése.

Alulírott kijelentem, hogy a plágium fogalmát megismertem. Tudomásul veszem, hogy plágium esetén szakdolgozatom visszautasításra kerül.

Debrecen, 2012. április 16.

.....

aláírás

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	1
2. A kétnyíltszótagos tendencia kutatástörténete.....	4
3. A feldolgozás forrásai, módszere	9
4. A kétnyíltszótagos tendencia jelentkezése a helynevekben.....	15
4.1. A tendencia következtében kiesett magánhangzó jellege	15
4.2. A magánhangzó kiesése következtében létrejött mássalhangzó-kapcsolat problematikája.....	19
4.3 Az elsődleges és másodlagos névalakok hangszerkezetei jellemzői	21
4.4. A kétnyíltszótagos tendencia kapcsán megfigyelhető kronológiai tényezők	25
4.5. A kétnyíltszótagos tendencia hatásának területi jellegzetességei	29
5. Összegzés.....	31
6. Felhasznált irodalom.....	32
7. Melléklet	35

1. Bevezetés

Dolgozatom tárgyául egy hangtörténeti változás, a kétnyíltszótagos tendencia helynevekben való vizsgálatát tűztem ki célul.

Az általam vizsgált folyamattal többen is foglalkoztak már a magyar nyelvtörténetben, s leggyakrabban közsavak alapján tanulmányozták nyelvtörténészeink a tendencia működését. A helynevek az efféle vizsgálatoknak egyáltalán nem kerültek a középpontjába, és a kutatók csupán igen érintőlegesen tettek róluk említést, leginkább egy-két helynévi példát is felhozva az adott hangtörténeti jelenségre. Arra vonatkozóan, hogy ez a nyelvtörténet szemléletében általánosan jelentkezett, MELICH JÁNOS ekképpen fogalmaz: „a mi nyelvészeink a szókészlet egy részét, értem a tulajdonneveket, újabb időben egészen, vagy részben mellőzik” (MELICH 1906: 4). Vélekedése többnyire ma is időszerű, a helynevek ugyanis még mindig csak elszórtan szolgálnak alapul a hangtörténeti vizsgálatokhoz. S ha mégis helynévi példákat találunk a magyarázatok során, akkor azok szinte mindig tartalmazznak valamilyen közsói párhuzamú névrészt, és így a név csupán az adott közsó nyelvi fejlődését, a közsó által demonstrált hangváltozás irányát hivatott alátámasztani (vö. KENYHERCZ 2008: 176). Mindez pedig azt is jelenti, hogy még a helynévi adatokat felhasználó írásokra is az jellemző, hogy — KENYHERCZ RÓBERT szavaival élve — „olyat (...) nagyon ritkán látunk, hogy magyar közsói párhuzam nélküli helynevet használnának fel hangtörténeti folyamatok szemléltetésére” (i.h.). Dolgozatommal e tekintetben kívánok újat nyújtani azáltal, hogy kísérletet teszek egy hangtörténeti változás helynevekben való vizsgálatára.

Ezt azért tartom izgalmas vállalkozásnak, mert a helyneveket elemezve jóval több információt tudhatunk meg egy-egy jelenségről, annak körülményeiről, mint ha csupán közsavak alapján vizsgálódnánk. Fentebb idézett írásában KENYHERCZ RÓBERT például az *eszterág* köznév példáján szemlélteti, hogy mit tudunk elmondani a nyelvi változásról a közsói előfordulásokra támaszkodva. A kérdéses köznév kapcsán annyit állapíthatunk meg, hogy a szláv eredetű, szókezdő pozícióban

mássalhangzó-torlódást tartalmazó szó hangszerkezete idővel, feltehetően az ómagyar kor második felében, szabályosan, előtérhangzó betoldásával idomult a magyar nyelv hangszerkezeti jellegéhez, összhangban azzal, hogy a magyar nyelv nem tűrte a szóeleji mássalhangzó-torlódásokat (KENYHERCZ 2008: 177). KENYHERCZ megítélése szerint a hangtörténetíráshoz a helynevek biztosítják az elsőrendű forrásanyagot, mégpedig leginkább amiatt, mert a helynevek a közszavakkal ellentétben területileg mindig kötöttek, ami az egyes nyelvi adatok jóval nagyobb információértékét biztosíthatja. Ennek további fontos következménye az is, hogy a helynevek nem csupán önmagukban vizsgálhatók, hanem tanulmányozhatjuk a névkörnyezetüket (azaz a közvetlen szomszédságukban lévő más helynevek nyelvi értékelésére is figyelemmel lehetünk), és ezzel összefüggésben megbízhatóbban feltárhatók a területre jellemző nyelvi-etnikai viszonyok, azaz megrajzolható az egyes helynevek szélesebb értelemben vett nyelvi és nyelven kívüli kontextusa. Mindezzel pedig együtt jár az az előny, hogy könnyebb közvetlen etimonjuk megállapítása, keletkezésük kronologizálása, és így — nagyobb anyagon vizsgálódva, szélesebb nézőpontot választva — végső soron leírható egy hangváltozás területi elterjedésének folyamata is (KENYHERCZ 2008: 176).

MELICH JÁNOS 1906-ban megjelent tanulmányában a köznevek és tulajdonnevek viszonyáról így vélekedett: „tulajdonnevek nélkül épp oly lehetetlen beszélni, mint lehetetlen köznévi használatú névszók nélkül. S aztán ha a tulajdonneveket hangtani, vagy pedig a tulajdonnév alapjául szolgáló köznév jelentése szempontjából tekintjük, tulajdonnevek és a nyelv szókészlete többi szófajtai közt nincs is különbség.” (MELICH 1906: 49). Kijelenti továbbá azt is, ami számunkra a hangtörténeti vizsgálatokban fontos vélemény, miszerint „a tulajdonnevek ugyanazoknak a hangtani törvényeknek, változásoknak vannak alávetve, mint a köznyelvi használatú szavak” (MELICH 1906: 54). Gondolatmenetem alapjául ez utóbbi kijelentés szolgál. Elméletének igazolásaként MELICH többek között a *brat* > *barát* és a *Grana* > *Garam* példákat említi, amelyek világosan megmutatják, hogy a mássalhangzó-torlódás bontóhanggal történő feloldása ugyanúgy ment végbe a helynevekben is, mint a közszavakban. KENYHERCZ RÓBERT több írásában is a helyneveket érintő

hangváltóási folyamatok vizsgálatával foglalkozik, ezen belül is a szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldásával. Kutatását arra alapozza, hogy „a nyelvi változás sokkal több annál, mint amit 3-4 nyelvi adat egymás után való illesztése illusztrálhat. S mivel a diakrón vizsgáladás legfőbb kerékkötője az időbeli távolság és a források elégtelen volta, lehetőség szerint több támpontot kell felhasználnia a kutatónak, amikor bármilyen nyelvtörténeti kérdéshez hozzászól. S e tekintetben a helynevek alapvetően sokkal többet nyújtanak a közneveknél.” (KENYHERCZ 2008: 178). Munkámban ehhez a megközelítéshez igyekszem én is igazodni akkor, amikor helyneveken vizsgálódom egy hangtörténeti folyamat jellegzetességeinek felderítése terén.

Az említett gondolatmeneteken elindulva, MELICHhez és KENYHERCZhez hasonlóan magam is úgy vélem ugyanis, hogy „a neveket és a közszavakat érintő folyamatok általában ugyanazok, a hangváltóadás nincs tekintettel a szó helynévi vagy közszói jellegére, ám ehhez feltétlenül hozzáteendő egy további fontos megszorítás is, az tudniillik, hogy adott esetben a változás lefolyása, s olykor végeredménye rendkívül összetett okok miatt különbözhet egymástól” (KENYHERCZ 2008: 180). A továbbiakban a kétnyíltszótagos tendencia helynevekben jelentkező hatását igyekszem feltárni oly módon, hogy mindeközben azokat a lehetőségeket is megkísérlem megragadni, melyeket a helynevek tanulmányozása többletként nyújthat a közszavakra alapozáshoz képest.

2. A kétnyíltszótagos tendencia kutatástörténete

Az általam vizsgált hangtörténeti változás definitív meghatározása E. ABAFFY ERZSÉBET megfogalmazásában így hangzik: „Ha egy szóban két vagy több nyílt szótag követi egymást, a magánhangzó a második vagy valamelyik további nyílt szótagból kieshet” (E. ABAFFY 2008: 333). Legújabb nyelvtörténeti tankönyvünk szűkszavúan nyilatkozik a változásról, a személtetésre csupán néhány közsői alakot sorol fel, úgy mint a szl. *sluga* > 1222: *Zuluga* > *szolga*; szl. *malina* > *málna*; szl. *palica* > *pálca* (i.h).

A jelenséget első ízben HORGER ANTAL mutatta be 1911-ben, emiatt egy ideig Horger-törvényként is szokás volt utalni rá. Értekezése a *Magyar Nyelvőr*-ben, majd a *Nyelvészeti Füzetek*-ben különnyomatként jelent meg „Egy ismeretlen magyar hangtörvény” címmel. E munkáját HORGER azzal a céllal írta, hogy ismertesse a tendenciát, s jelezte is, hogy dolgozata célja „magának a hangtörvénynek megállapítása” (HORGER 1911: 2). Segítségével azonban olyan általánosabb hatókörű, addig még megvilágítatlan nyelvtörténeti kérdéseket is kívánt tisztázni, mint a szótó és alanyeset viszonya, a kötőhangzó megléte vagy hiánya, a hangzóvesztő és *v* tövű igék és névszók többeli változásai. Tanulmánya tárgyává azokat az alakokat tette, melyekben a tendencia a szótó belsejét érintette, mert HORGER szerint ez az a hely, ahol a „belső analógia hatása egyáltalán nem, vagy csak kivételkép érvényesülhetett, a hangtörvény hatása tehát éppen ellenkezőleg, zavartalanul megnyilvánulhatott” (i.h.). Elsőként a *malina* > *málna* típusú, szláv eredetű közneveken mutatta be a módosulást (HORGER 1911: 3), majd számunkra is releváns kitételként utalt arra, hogy különösen gyakori e jelenség földrajzi nevekben, példaként a *Bistrica* > **Bisztirica* > *Besztërce*, *Rabica* > *Rábca*, *Glenica* > *Gëlënica* > *Gelënce*, *Jablanica* > *Ablonca*, *Regovica* > *Regőce*, *Topolica* > *Tapolca*, *Topolovica* > *Taplóca*, *Tranovica* > *Tarnóca* névalakokat említette. Latin jövevényszavak és jövevénynevek körében is kimutatta a változást, amint ezt a

capitulum > *káptalan*, *Caterina* > *Katalina* > *Szent Katolna*, *dezima* > *dézsmá*, *Veronika* > *Veronka* adatok példázhatják (HORGER 1911: 4).

Tanulmányában HORGER ANTAL egyaránt kitért a kieső magánhangzó jellegére, továbbá arra, hogy milyen hangok mellől eshetett ki a magánhangzó, tárgyalta ezen túlmenően a szótagviszonyokat, a tendencia kronológiai jellemzőit és a jövevényelemekben végbemenő változás kérdéskörét.

Az 1911. évi írás megjelenése után HORGER ANTAL több kisebb munkájában is alkalmazta a kétnyíltszótagos tendenciát hangtörténeti kérdések magyarázatában, és ezekben olykor korábbi megfigyeléseit is pontosította. A *borjú* és *gyapjú* szavak példája jól szemlélteti ezt az esetet. „A míg azt hittem (amit az én helyemben valószínűleg bármely más nyelvész is hitt volna), hogy *borjú* és *gyapjú* szavaink középső nyílt szótagbeli rövid magánhangzójuk elvesztése útján váltak kéttagúakká, mindaddig természetesen lehetetlen volt e »kivételeket¹« megértenem. (...) csakhamar kitűnt, hogy előbb említett föltevésem téves volt” (HORGER 1913: 111). Más munkáiban tótani, alaktani kérdések tisztázásához is felelegeti a kétnyíltszótagos tendenciát HORGER ANTAL (lásd például 1944: 266).

HORGER nemcsak azokkal az esetekkel foglalkozott ezekben a rövidebb lélegzetű írásaiban, amelyekben a vizsgált folyamat végbement, hanem azokat a fejleményeket is vizsgálta, amelyekben nem esett ki a szó valamely nyílt szótagja. 1942-ben írt munkájában a *katona* szót tanulmányozta, mely azért érdekes, mert „Árpád-kori jövevény lévén, és hangalakja szerint is alá lévén vetve a kétnyíltszótagos hangtörvény hatásának, második szótagbeli *o* (vagy akár már ennél korábbi *u*) hangjának ki kellett volna esnie” (HORGER 1942: 336). E munka végén konklúzióként kijelenti, hogy „ennek a hangtörvénynek a hatása sem volt egészen kivételnélküli” (HORGER 1942: 337). Megítélésem szerint az ilyen „kivételek” elsősorban a szóalakok fonológiai struktúrájával lehetnek összhangban, s erre a problematikára a későbbiekben még visszatérek.

¹ Azért nevezi ezeket HORGER kivételeknek, mert az a felvetés vezette őt ezeknek az alakoknak a vizsgálatára, miszerint a *borjú* és *gyapjú* szavak eredeti tövégi magánhangzójukat őrizték meg.

BÁRCZI GÉZA hangtörténeti monográfiájában a legfontosabb rövidmagánhangzó-rendszert érintő változások között összefoglaló jelleggel ír a kétnyíltszótagos tendenciáról. Álláspontja szerint a folyamat lényege „abban áll, hogy három vagy többtagú szóban, ha két nyílt szótag van egymás mellett, a másodiknak, a három esetében néha a harmadiknak a magánhangzója eltűnt, föltéve, ha rövid volt” (BÁRCZI 1958: 77–78). A kieső magánhangzók tulajdonságait taglalva pedig azt hangsúlyozza, hogy noha az „eltűnés bármely magánhangzót érinthezt, de különösen gyakori magas, valamint középső nyelvállású hangzók esetében” (BÁRCZI 1958: 78). Véleménye szerint a tendencia a 12–14. században érte el csúcspontját, de régebbi és későbbi adatokban is kimutatható. Nyomait az ősmagyar korban is felfedezhetjük a *szerelem*ⁱⁱ és a *hotolm* szavak kialakulásában. Hatása nem szűnt meg az ómagyar kor után sem, az olyan fiatalabb alakok bizonyítják ezt, mint a *gyerekőc* > *gyerkőc*, *cseleküvés* > *cselekvés*, *hajadon* > *hajdon* stb. (BÁRCZI 1958: 78–79). Munkájában BÁRCZI az ómagyar hangfejlődés általános jellemzése kapcsán úgy véli, hogy „a kétnyíltszótagos tendencia olyan mássalhangzó-torlódásokat teremtett, melyek zeneileg kellemesek, mert a szótagok egyhangú sorát tarkítják, a beszédfolyamatot változatosabbá teszik, az időmérték-ritmus kifejlesztéséhez hozzájárulnak, anélkül hogy kedvezőtlené tennék a magánhangzók és a mássalhangzók arányát” (BÁRCZI 1958: 144–145).

Minthogy a BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN szerkesztette „A magyar nyelv története” című egyetemi tankönyv hangtörténeti fejezete BÁRCZI GÉZÁTÓL való, aligha meglepő, hogy a fent említett 1958-as monográfiájában írottakat találjuk meg itt is összefoglalva. Az itt lévő meghatározás némiképp azonban el is tér a korábitól, hiszen ekképpen hangzik: „három vagy többtagú szóban, ha — a szó utolsó szótagját nem számítva — két nyílt (= magánhangzóra végződő) szótag van egymás mellett, a másodiknak, három egymást követő nyílt szótag esetében olykor a harmadiknak a magánhangzója eltűnhetik, föltéve ha rövid. Fontos ugyanakkor hangsúlyoznunk, hogy ez a pusztulás bármely magánhangzót érhet, de különösen gyakori magas, valamint középső nyelvállású magánhangzók esetében” (BÁRCZI–BENKŐ–BERRÁR 1968: 167). A tendencia produktivitásának

idejéről és magáról a jelenség okáról ehelyütt azt találjuk, hogy ez „az ómagyar korszakban éri el talán a csúcspontját; ekkor gyorsul nagymértékben a beszédírási, s növekszik a hangsúlyos szótag nyomtatéka, ugyanis ezek a változás közvetlen okozói” (BÁRCZI–BENKŐ–BERRÁR 1968: 168).

Már korábban maga HORGER ANTAL felhasználta kutatásában a hangtani mellett az alaktani kérdések tisztázásához a tendenciát. Ez a szál a legújabb nyelvtörténeti, alaktörténeti témájú munkákban újra előkerült: ezt láthatjuk például „A magyar nyelv történeti nyelvtana” című munka igetövekről szóló fejezetében ZELLIGER ERZSÉBET tollából (1991).

Az ősmagyar kor kezdetén lévő törendszerek kialakulásában a tendenciának komoly szerepe lehetett: „a kétnyelvszótagos tendencia, mely alighanem minden nyelvtörténeti korszakban működött, a feltételes módjel, vagy más testes toldalék előtt, illetve tovább toldalékolt szóalakokban morfémahatáron is érvényesülhetett, és ezzel igen korán keletkeztek csonka tövek” (ZELLIGER 1991: 41). A teljes tövek használati köre az analógia mellett a tendencia hatósugarába is kerülhetett, mert „a csonka tövek kialakulása utáni nyelvéllapotban, az ősmagyarban a toldalékok nagy része továbbra is a teljes tőhöz járulhatott. Ezt a sajátosságot az analógia és a kétnyelvszótagos tendencia bizonyára hamar kikezdte, így a korai ómagyar korszakra már nem minden toldalék előtt található teljes tő” (ZELLIGER 1991: 43). Az ősmagyar kori tőtani változások kiindulása és legfőbb mozzanata a csonka tövek kialakulása volt. A nyelvi rendszeren belüli elterjedésük hosszú fejlődés eredménye. A tővégi magánhangzó eltűnésének több oka volt: a hangsúlytalan helyzet folytán abszolút tővégén éppúgy megtörténhetett a magánhangzó elnémulása, mint a kétnyelvszótagos tendencia kapcsán toldalék előtt (vö. ZELLIGER 1991: 47).

Az itt csupán röviden összefoglalt szakmunkákban csak elvétve találunk olyan eseteket, ahol a tendencia szemléltetése során helynévi példákkal is találkozhatunk, olyan írásokra pedig közöttük egyáltalán nem akadunk, ahol a helynevek ilyen szempontú vizsgálata állna a középpontban. A továbbiakban viszont néhány olyan munkát említek meg, amelyek elsődleges célja az ómagyar kori helynevek névrendszertani feldolgozása volt ugyan, ám bennük a helynevek hangtörténeti

szempontú tanulmányozása is külön tárgyalásban részesült. E munkák pedig érintették a kétnyíltszótagos tendencia helynevekben való jelentkezését is.

TÓTH VALÉRIA 2001-ben megjelent munkája az egyik közülük, amely névrendszertani vizsgálatok kiegészítő aspektusaként hosszasan foglalkozik azokkal az alakokkal, melyek a kétnyíltszótagos tendencia hatása alá kerültek. Szoros összefüggést lát a tendencia és a tövégi magánhangzók eltűnése között. „A magyar szóalakok hangszerkezetéből adódóan e két hangfejlődési tendencia egymással szoros összefüggésben jelentkezhetett” (TÓTH 2001b: 89). Az ide kapcsolódó fejezetben a két módosulást együtt tárgyalja, de példái — kronológiai okokból — jórészt a kétnyíltszótagos tendencia működését mutatják. Írásában elkülönítve vizsgálja a közzavakból keletkezett, illetve közzói utótagot tartalmazó helyneveket (pl. *Romántelke*, *Bonctelke*, *Mogyorós-berek*, *Homorogd*), a puszta személynévi eredetű településneveket (pl. *Pozba*, *Radvány*), illetőleg a jövevényneveket (pl. szlk. *Kamenica* > m. *Kemence*, szlk. *Hrušov* > m. *Hursó*, TÓTH 2001b: 90, 91).

TÓTH VALÉRIA munkájához szemléletében szorosan kötődik RÁCZ ANITA 2005-ben megjelent monográfiája, amely Bihar vármegye helyneveinek vizsgálatával foglalkozik. A magánhangzók meglétével, ill. hiányával foglalkozó alfejezetben önálló alpontként a kétnyíltszótagos tendencia és a mássalhangzó-torlódás feloldásával létrejövő helynevek is helyet kapnak. Számunkra ezek között is leginkább a *Solymos*, *Barmó* és *Martontelke* névalakok kialakulása mutatkozik tanulságosnak (RÁCZ 2005: 48).

A fent leírtakból jól látszik tehát, hogy a kétnyíltszótagos tendencia többféle nyelvtörténeti munkában is fontos szerepet játszik. A kérdéses jelenség egyaránt beletartozik a hangtörténet és az alaktani kutatások hatókörébe. Úgy gondolom viszont, hogy ez a hangtörténeti módosulás a legfrissebb nyelvtörténeti munkákban, kézikönyvekben (köztük például a legújabb nyelvtörténeti tankönyvben, vö. KISS–PUSZTAI szerk. 2003) alig kapott kifejtést.

3. A feldolgozás forrásai, módszere

Vizsgálódásomhoz elsőként, valójában annak előmunkálataként adatbázist készítettem, amelyben többféle szempontot mérlegelve rögzítettem a névanyagot. Erre a szempontrendszerre rövidesen részletesebben visszatérek.

Gyűjtőmunkám során több forrást is felhasználtam. Adatállományom legnagyobb részét a „Korai magyar helynévszótár” I. kötetének adatai adják. Emellett ómagyar kori helynévtörténeti etimológiai szótárak is segítségemre voltak (BÉNYEI-PETHŐ 1998, PÓCZOS 2001, TÓTH 2001a, RÁCZ 2007), melyekben nemcsak további adatokra bukkantam, hanem hasznosíthattam e munkák etimológiai megjegyzéseit is. Az említett kötetek azon adatait, melyeket érintett a kétnyíltszótagos tendencia, adatbázisom rekordjaiba rendeztem.

Az adatbázis megszervezésének kialakításakor arra törekedtem, hogy a későbbiekben új adatokkal és új szempontokkal is bővíthető legyen, ezáltal vizsgálataimat szélesebb körben is kiterjeszthessem. Emellett felépítésekor több további tényezőt is figyelembe vettem.

3.1. Elsődleges és másodlagos (azaz előzményként és következményként álló) névalakokat vettem fel önálló mezőkként, melyeknek megadtam a hangszerkezeti jellemzőit is. Ezt azért tartom nagyon fontosnak, mert így jól nyomon követhető, hogy a kétnyíltszótagos tendencia során miként változott meg az egyes helynevek szerkezete, hangalaki felépítése. Ez alapján tanulmányozható például az is, hogy egy-egy módosulás alkalmával éppen a második (mint az *Ároki* > *Árki*, *Beremen* > *Bermen* nevekben) vagy a harmadik szótagbeli magánhangzó esett-e ki (ahogyan ezt pedig a *Kanapota* > *Kanapta* változásban regisztrálhatjuk).

Elsődleges névalak terminuson azokat a neveket értem, amelyek még nem kerültek a tendencia hatósugara alá. Másodlagos névalaknak pedig azokat nevezem, amelyek a kétnyíltszótagos tendencia eredményként hangszerkezeti módosuláson estek át. A kérdéses terminusok megalkotásánál az oklevelek kronológiai jellemzői

csak részben szolgáltak támpontul, alapvetőbb fogódzó volt ebben a tekintetben a névalak etimológiája.

Korpuszom adatai között az okleveles fennmaradás esetlegességéből is adódóan nem ritka az olyan eset, amikor az elsődleges névalak az azt tartalmazó oklevél dátuma alapján voltaképpen későbbi, mint a másodlagos (pl.: 1300: *Babuna* > 1291: *Babna*, 1327/589: *Borumou* > 1273/392/477: *Bormow*), ráadásul az sem szokatlan, hogy a két alak közül végül is az elsődleges rögzült állandó helynévként (pl.: 1300: *Babuna* > 1291: *Babna* ez a mai *Babonya* település Bihar megyében Váradtól délre.). Ez a jelenség részben a nyelvtörténeti adatok lejegyzésének, fennmaradásának esetlegességével magyarázható, azzal tudniillik, hogy a források fennmaradása meglehetősen véletlenszerű. Az elsődleges, a névszerkezetileg archaikusabb forma fennmaradása pedig azzal van összefüggésben, hogy mint minden nyelvi változás alkalmával, a két alak archaizmus és neologizmus viszonyként egy ideig párhuzamosan lehetett használatban, míg végül az egyik elenyészett. És ez minden további nélkül jelenthette az archaikusabb alak fennmaradását is. Erre a jelenségre nemcsak a helynevek körében találunk példát, hanem a magyar nyelvemlékek közszavai között is, elég csak a Halotti Beszéd *ándzselkut* és *szümtükxel* szavaira gondolnunk, amelyek hangszerkezetileg újabbak (éppen a kétnyíltszótagos tendencia hatósugarába kerültek bele átmenetileg), mint a ma élő, valójában archaikus *angyalokat* és *szemetekkel* formák.

3.2. Fontos vizsgálati szempont munkámban továbbá a kieső magánhangzó után létrejött mássalhangzó-kapcsolat tanulmányozása is, mely alapján megállapítható, hogy az újonnan keletkezett szóalak zöngéesség szerint mennyire harmonikus, azaz a kiesés után a mássalhangzók hogyan viselkednek az újonnan létrejött fonológiai helyzetben: történt-e például hasonulás vagy más hangtani változás a kiesés következményeként (vagy leginkább persze azzal párhuzamosan). Ennek a vizsgálati szempontnak a fontosságára az olyan alakok hívták fel a figyelmemet, mint a *Bagota* > *Bakta*, *Regete* > *Rekte* stb.

A hangszerkezeti vizsgálat és a mássalhangzó kapcsolatok vizsgálatának határterületén vannak azok az alakok, melyekben a kiesés után három mássalhangzó került egymás mellé. Úgy gondolom, ez a tendencia egyik legizgalmasabb jelensége, ezért dolgozatomban az *eresztevény* > *eresztvény*, *Szenderő* > *Szendrő* típusú változásoknak külön figyelmet szenteltem.

3.3. Vizsgálataim során tekintettel voltam továbbá a kieső magánhangzó jellegére is. HORGER ANTAL 1911-ben erre vonatkozóan tett megállapításai (HORGER 1911: 47–48) mentén haladva tekintem át a kieső magánhangzó körüli feltevéseket, kijelentéseket. HORGER ANTAL a jelenség bemutatása során magánhangzóról magánhangzóra haladva, azok jellegét figyelembe véve szemléltette a változást. Vizsgálódásában megfogalmazta a tendencia működésének szabályszerűségeit, többek között a kieső magánhangzó jellegéről is, melyek a következőképpen foglalhatók össze:

1. „Szóbelseji nyílt szótagnak felső vagy középső nyelvállású rövid magánhangzója a XIII-XV. sz. közötti időben kiesett, ha közvetlenül előtte rövid magánhangzós nyílt szótag állott” (HORGER 1911: 47–48). Ám ahogyan azt az *Eresztevény* > *Eresztvény* példája is jelzi, a tendenciát némileg tágabban lehet értelmezni.

2. HORGER azt is hangsúlyozza továbbá, hogy „nem eshetett ki az ilyen magánhangzó *ny*, *ly* előtti és *cs-r*, *zs-r* közötti helyzetben” (HORGER 1911: 48), valamint

3. ha ugyanabban a szóban két magánhangzó felelt meg az 1. pontban körülírt föltételeknek, akkor azonosságuk esetén a második esett ki, különbözőségük esetén pedig az, amely a másikhoz viszonyítva palatálisabb képzésű volt (i.h.).

E tételeket, szabályszerűségekként rögzített megfigyeléseket újraértékelendőnek, átgondolandónak tartom, s a helynévi adatok példáján pontosítani, kiegészíteni igyekszem azokat. Úgy gondolom, hogy e tekintetben is mutatkoznak összefüggések a jelenség adatai között, és feltárhatunk esetükben bizonyos gyakorisági viszonyokat is.

3.4. Fontosnak tartottam azt is, hogy adatbázisomban jelezzem az adott helynév lokális jellemzőit is: feltüntetve azt a vármegyét, ahol a vizsgált névalak adatolt. Meglátásom szerint ez azért lényeges, mert az adatok lokalizálása révén nyomon követhetők a tendencia esetleges területi jellegzetességei. Rövidesen látni fogjuk, hogy ezen a téren milyen természetű állásfoglalást tehetünk.

Mindezek mellett tekintettel voltam az időviszonyokra is. Ez a tényező nyilvánvalóan azért lehet lényeges, mert ennek a segítségével közelítőleg meghatározhatjuk, hogy mely nyelvtörténeti korszakban volt produktívabb a hangváltozási folyamat.

Az itt vázolt szempontok alapján rögzítve a névanyagot, az adatbázisom jelenleg 112 rekordból áll, mely természetesen még tovább bővíthető, és nem csupán a helynevek, hanem bizonyos tekintetben a közszavak vonatkozásában is. (Az adatbázist a dolgozat mellékleteként közlöm.) Munkám egy későbbi fázisában ugyanis fontosnak gondolom a munka kiterjesztését a közsői elemek egy speciálisabb rétegeire, a jelenkori tájszavakra, nyelvjárási adatokra is, melyek hasznosítása bizonyosan több fontos tanulsággal járhat, s a kétnyíltszótagos tendencia mai nyelvi működését tanulmányozhatjuk általuk. Jelen dolgozatom azonban csupán a korai ómagyar korra és csupán a helynevek állományára koncentrálok.

3.5. A módszertani fejezet végén és egyúttal mintegy elővezetve a feldolgozási egységet röviden arra utalok, hogy milyen rétegekből merítve állt össze a vizsgálat alapjául szolgáló névanyag. Amint arra fentebb már utaltam, itt több szempontot mérlegelve emeltem be az adatbázisba a helyneveket.

Többféle etimológiai réteggel számolhattam ugyanis a feldolgozás során: a közszóból alakult helynevek kategóriája mellett a magyar személynévből lett helynév, a szláv helynév átvételeként alakult magyar helynév és a szláv személynévi alapszóból keletkezett magyar helynév kategóriákra voltam elsősorban tekintettel.

A.) A közszből alakult helynevek kategóriája

Ebbe a kategóriába többek között az *Alumas* (1291–94: *Alumas*, KMHsz. 31) > *Almás* (KMHsz. 31), *Ároki* (1326: *Aruky*, KMHsz. 36) > *Árki* (1335: *Árky*, KMHsz. 36), *Tekenős* (1272-90: *Tekeneus*, TÓTH 2001a: 242) > *Teknős* (TÓTH 2001a: 242) alakok sorolhatók.

B.) Magyar személynévből lett helynév

Az Abaúj megyei *Bakta* településnév pusztai személynévből alakult magyar névadással. Az alapjául szolgált személynév (1232>360: *Bagotha*, KMHsz. 43) CVCVCV szerkezetet mutat, a helynév azonban már a legelső adataiban a CVCCV hangalakot, azaz a kétnyíltszótagos tendencia nyomán módosult formát képviseli (1363/372: *Bakta*, KMHsz. 43). Hasonló megfelelést figyelhetünk meg a *Dobsza*, *Pozba* névformák esetében is. (Ezek személynévi alapszavához lásd 1220/550: *Dubucya* (TÓTH 2001a 43) és 1245: *Pazuba* (TÓTH 2001a 229)). A helynevek etimológiájához a FNESz. mellett a következő munkákat használtam fel: BÉNYEI-PETHŐ 1998, PÓCZOS 2001, TÓTH 2001a, RÁCZ 2007.

C.) A szláv helynév átvételeként alakult magyar helynév

Ebben a csoportban tehát olyan névformákat találunk, amelyek kapcsán a szláv helynévi előzmény mutat nyíltszótagos hangalakot, s a magyarban adatolható helynévi megfelelő már a változás bekövetkeztét jelzi. Erre látunk példát többek között a szl. *Kanapota* (1298: *Kanapota*, KMHsz. 143) > m. *Kanapta* (1323/390: *Kanapta*, KMHsz. 143), szl. *Regemec* (1277: *Redemec*, KMHsz. 230) > m. *Regmec* (1321/323: *Redmuch*, KMHsz. 230), szl. *Regete* (1298: *Rygyta*, KMHsz. 230) > m. *Rekte* (1303/329: *Rukthe*, KMHsz. 230), szl. *Jazero* (TÓTH 2001a: 76–77) > *Izra* (1270/272: *Isra*, TÓTH 2001a: 76–77) névformákban. Ez utóbbi helynévben a változás kombinálódik a magyarban szórványos hangváltozási folyamatnak tekinthető szóeleji *ja-/jo-/ju-* > *i-* módosulással.

D.) A szláv személynévi alapszóból keletkezett magyar helynév

Vannak a névkorpuszban továbbá olyan névalakok, melyek szláv személynévi alapszóból jöttek létre metonimikus névadással, s az alapszóban még ott lévő magánhangzó a helynévi formában nem szerepel. A szl. *Vojila* személynév > m. *Vajla* helynév (1261/271: *Wayla*, PÓCZOS 2001: 77), szl. *Szenderő* személynév (1317: *Zendereu*, PÓCZOS 2001: 77) > m. *Szendrő* helynév (1312: *Zundreu*, PÓCZOS 2001: 69), szl. *Recsita* személynév (1319/494: *Rechita*, TÓTH 2001a: 125) > m. *Reste* helynév (TÓTH 2001a: 125) megfelelésekben ilyen módon tehát ugyancsak a változás nyomára juthatunk. Ezekben az esetekben persze a kétnyíltszótagos tendencia a helynévben éppúgy bekövetkezhetett (csak nem adatolható az előzményként föltett névalak), mint magában a személynévi alapszóban.

Megítélésem szerint ezek a típusok a tendencia hatóköre szempontjából bátran egybemoshatók, hiszen közöttük különbségeket e téren nem láthatunk: a folyamat egyformán érintette mindegyik etimológiai réteget. Dolgozatomban a továbbiakban ezért erre a különbségtételre nem utalok, mindegyik réteg helynévi adatait egyforma súllyal veszem figyelembe.

4. A kétnyíltszótagos tendencia jelentkezése a helynevekben

4.1. A tendencia következtében kiesett magánhangzó jellege

BÁRCZI GÉZA a kiesett magánhangzót illetően összefoglaló jelleggel azt írta, hogy „az eltűnés minden magánhangzót érhet, de különösen gyakori magas, valamint középső nyelvtűrésű hangzók esetében” (BÁRCZI 1958: 78). Úgy gondolom, ez a megállapítás feltétlenül olyan természetű, ami a helynevekkel kapcsolatban mindenképpen árnyaltabb megközelítést igényel. Erre a kérdésre ezért az alábbiakban részletesen is kitérek.

Már BÁRCZI GÉZA hangtörténeti monográfiáját megelőzően is előkerült azonban ez a lehetséges vizsgálati szempont. HORGER ANTAL 1911. évi írásában még úgy foglalt állást, hogy a kieső magánhangzó felső vagy középső nyelvtűrésű rövid magánhangzó lehet (HORGER 1911: 47–48). Úgy tűnik, ez a kijelentés némi kiegészítésre szorul. Szép számmal akadnak ugyanis olyan adatok, melyekben alsó nyelvtűrésű magánhangzók, azaz [a] és [e] hangok estek ki a tendencia működése során. Erről tanúskodnak az 1326: *Arawa* (KMHsz. 37) > 1331: *Arwa* (KMHsz. 37), 1311: *Pogarach* (KMHsz. 214) > 1299: *Pagrach* (KMHsz. 214), 1337: *Paradan* (KMHsz. 226) > *Pardány* (KMHsz. 226), 1219/550: *Orocha* (PÓCZOS 2001: 19) > 1222/550: *Harca* (PÓCZOS 2001: 19) (a korpuszom több mint 6%-ában tapasztalhatjuk ezt a jelenséget), valamint a *1280/643/755: *Belese* (KMHsz. 66) > 1289: *Belsey* (KMHsz. 66), 1281: *Beremen* (KMHsz. 54) > 1296: *Bermen* (KMHsz. 54), 1308: *Gurede* (KMHsz. 112) > 1332-5/PR.: *Gerde* (KMHsz. 112), 1305>372: *Gerechen* (KMHsz. 114) > 1332-5/PR: *Guerchen* (KMHsz. 114), +1058/300/403: *Kyrshynem* (KMHsz. 163) > 1332-5/PR.: *Kurchmen* (KMHsz. 163), +1075/+158/403/PR.: *Perecud* (KMHsz. 221) > +1015/+158//XV.: *Perkud* (KMHsz. 221), 1277: *Redemech* (KMHsz. 230) > 1321/323: *Redmuch* (KMHsz. 230), 1305>372: *Regenye* (KMHsz. 230) > [1230]/231: *Regna* (KMHsz. 230), 1298: *Rygyta*

(KMHsz. 230) > 1303/329: *Rukthe* (KMHsz. 230), 1317: *Zendereu* (PÓCZOS 2001: 69) > 1312: *Zundreu* (PÓCZOS 2001: 69) alakok.

A közszei eredetű helynevek körében is ott találjuk természetesen a változás nyomait, amint ezt például valamennyi *-teleke* > *-telke*, *-bereke* > *-berke* utótagú helyneveink példája mutatja: pl. 1341: *Achateluke* (KMHsz. 28) > *Acsatelke*, 1347: *Arnach Teleke* (KMHsz. 36) > *Arnacstelke*, 1332: *Bokyteleke* (KMHsz. 42) > *Bakitelke*, 1354: *Valinttheleke* (KMHsz. 43) > *Bálinttelke*, 1330: *Bogadteluke* (KMHsz. 60) > *Bogádtelke*, 1323: *Bunchteluke* (KMHsz. 61) > *Bonctelke*, 1335: 1313: *Chypewtelyky* (KMHsz. 76) > *Csípőtelke*, 1327: *Chomborteluke* (KMHsz. 77) > *Csombortelke*, +1015/+158/403/PR.: *Dedteluke* (KMHsz. 81) > *Dédtelke*, 1270/272: *Ders Teluky* (KMHsz. 82) > *Derzstelke*, 1340>348: *Duusteluky* (KMHsz. 86) > *Dústelke*, 1346: *Feltymarteleke* (KMHsz. 101) > *Feltímártelke*, +1214/334: *Folcusteluke* (KMHsz. 103) > *Folkustelke*, 1274>340: *Phylupteluke* (KMHsz. 106) > *Fülöptelke*, 1282: *Gepolteluke* (KMHsz. 116) > *Gyapolytelke*, 1327/469: *Gyorgteluky* (KMHsz. 118) > *Györgytelke*; vagy efféle változás látható még a helynév szintén közszei lexémáját érintő 1177/500 k.: *Zeredahel* (KMHsz. 262) > *Szerdahely*, 1281/XVIII.: *Zamarbereke* (KMHsz. 248) > *Szamár berke*, 1323: *Bothtereme* (KMHsz. 64) > *Botterme*, 1272-90: *Tekeneus* (TÓTH 2001a: 242) > *Teknős*, 1281/341: *Negewen* (KMHsz. 199) > *Negyven*, 1075/+124/+217: *Kesekun* (KMHsz. 152) > *Keskeny* stb. módosulás kapcsán is. A 1308/585: *Thelukusd* (KMHsz. 275) > *Telkesd*, 1270/272: *Teluky* (KMHsz. 275) > 1332-5/PR.: *Telky* (KMHsz. 275) esetében ugyancsak a *telek* földrajzi köznévi esett át a helynév testében is a módosulásokon. E névformák egyikében-másikában persze etimológiai alapon középső nyelvállású [ĕ] magánhangzóval is számolhatunk. (A *telek* esetében — tekintve, hogy elsődleges *telik*-ből alakulhatott — ezt például bizonyosra is vehetjük; vö. JAKAB 1957: 85.) Egyes lexémák ugyanakkor bizonyosan alsó nyelvállású [e] magánhangzót tartalmaznak.

Az [e] hang elmaradásával az adatok 38,3%-ában találkozunk. A felsorolt adatok alkotják adatbázisom 44,9%-át, ami még akkor is jelentős, ha az [e] hangok egy része zárt, középső nyelvállású [ĕ]-ként azonosítható. Ez alapján úgy gondolom, a

HORGER ANTAL által megfogalmazott szabályt valamelyest módosítani kell, mert alsó nyelvvállású alakok esetében is gyakran mutatkozik a tendencia.

S felmerülhet egyúttal az a kérdés is, hogy tudniillik helytálló-e a BÁRCZI-féle megállapítás, amelyet már a korábbiakban idéztem, azaz valóban különösen gyakoribb-e a felső és középső nyelvvállású magánhangzók esetében a kiesés? A kérdés megítélését a korabeli helyesírás következetlenségei, esetlegességei igencsak megnehezítik. Az 1278: *Petury* lejegyzésű adat mögött például [*pétüri* ~ *pétöri*], az 1323: *Hurusou* mögött pedig [*hurusó* ~ *horosó*] hangzós formákat egyaránt rekonstruálhatunk (az *u* hangértékére vonatkozóan lásd pl. KNEZSA 1952: 195). A következő példákban ezért a kieső magánhangzó minőségét felső vagy középső nyelvvállásúként egyaránt meghatározhatjuk: 1291–94: *Alumas* (KMHsz. 31) > *Almás*, 1215/550: *Dusunic* (KMHsz. 86) > *Dusnok*, 1323: *Hurusou* (KMHsz. 132) > *Horsó*, 1281/341: *Lubuna* (KMHsz. 176) > 1267>353: *Lubna* (KMHsz. 176), 1278: *Petury* (KMHsz. 224) > 1291-94: *Petri* (KMHsz. 224), 1367: *Regule* (KMHsz. 230) > [+1235]/350/404: *Regla* (KMHsz. 230), 1213/550: *Solumus* (KMHsz. 243) > 1332-7/PR.: *Solmus* (KMHsz. 243), 1237: *Zotumart* (KMHsz. 250) > 1350: *Zathmar* (KMHsz. 250), 1267: *Scepusy* (KMHsz. 262) > 1317: *Scipsi* (KMHsz. 262), 1245: *Pazuba* (TÓTH 2001a: 229) > 1327/382: *Pozba* (TÓTH 2001a: 229). Bizonyos mértékig hasonló visszafogottsággal kell nyilatkoznunk az 1326: *Aruky* (KMHsz. 36) > 1335: *Árky* (KMHsz. 36), 1300: *Babuna* (KMHsz. 40) > 1291: *Babna* (KMHsz. 40), 1232>360: *Bagotha* (KMHsz. 43) > 1363/372: *Bakta* (KMHsz. 43), 1327/589: *Borumou* (KMHsz. 47) > 1273/392/477: *Bormow* (KMHsz. 47), +1246/400: *Bodurugh* (KMHsz. 59) > 1345: *Bodrugh* (KMHsz. 59), 1331: *Boldoua* (KMHsz. 59) > 1334: *Boldwa* (KMHsz. 59), 1296: *Changarad* (KMHsz. 77) > 1297: *Changrad* (KMHsz. 77), 1330: *Dumburou* (KMHsz. 84) > 1332/437: *Dumbro* (KMHsz. 84), 1320>XIX.?: *Homorogh* (KMHsz. 132) > *Homrog*, 1298: *Kanapota* (KMHsz. 143) > 1323/390: *Kanapta* (KMHsz. 143), 1332–/PR.: *Cumulod* (KMHsz. 159) > 1321: *Komlod* (KMHsz. 159), 1262: *Rodowan* (KMHsz. 228) > 1280: *Roduan* (KMHsz. 228), 1209: *Tholomach* (KMHsz. 279) > 1232: *Tulmach* (KMHsz. 279), 1291-94: *Woyada* (KMHsz. 291) > 1333: *Voyda* (KMHsz. 291),

1075/+124/+217: *Sitoua* (KMHsz. 307) > *Zsitva*, 1220/550: *Dubucya* (TÓTH 2001a: 43) > 1504: *Dobsa* (TÓTH 2001a: 43), 1221/550: *Chokoha* (PÓCZOS 2001: 31) > 1330/771: *Chakva* (PÓCZOS 2001: 31) példákról is, ahol ugyanis a kieső magánhangzó [o] vagy olykor [a] egyaránt lehet. Bizonyos példákban ez eldönthető, ám teljes bizonyossággal a kérdésben — a helyesírás bizonytalanságai miatt — nem foglalhatunk állást.

Látszólag a felső nyelvválású [i] hang kiesésének akadhatunk a nyomára az 1299: *Kubylí* (KMHsz. 162) > 1347: *Kubli* (KMHsz. 162), 1075/+124/+217: *Curice* (KMHsz. 168) > 1332: *Kurcha* (KMHsz. 168), 1281: *Pethiry* (KMHsz. 224) > 1317: *Petri* (KMHsz. 224), 1319/494: *Rechita* (TÓTH 2001a: 125) > *Reste* formákban, ami természetesen elképzelhető, de egyik-másik esetben rontott formára, illetőleg nyíltabb, [ë]-s hangalakra is gyanakodhatunk, mint például a [*pétëri*] kapcsán (az *i* betű hangértékére vonatkozóan lásd KNEZSA 1952: 193).

Az eddig látottakat összefoglalva jól látható, hogy a kieső magánhangzó nyelvválásfokának megítélését több tényező is nehezíti. Az egyik legnagyobb probléma, hogy a vizsgált korból csak okleveles adatokkal dolgozhattam, melyek helyesírása még kialakulatlan és következtelen volt. Tovább nehezíti a kutatást az a tényező, amely az okleveles források esetén mindig fennáll: a hibás lejegyzés lehetősége.

4.2. A magánhangzó kiesése következtében létrejött mássalhangzó-kapcsolat problematikája

A kieső magánhangzó nyomán előálló mássalhangzók kapcsolatát a tendencia működése szempontjából már HORGER ANTAL is fontosnak tartotta, amikor 1942-es írásában utalt arra, hogy nem minden olyan szóalakon következik be a változás, ahol pedig azt a szótagszerkezet lehetővé tenné.

Ebben az írásában HORGER *katona* szavunk példáján szemlélteti azt az esetet, mikor egy háromszótagú szó elvileg ki volt téve a tendencia hatásának, de az mégsem következett be az adott szóalakban. Erről úgy vélekedik, hogy a *katona* szón kívül bizonyosan „vannak még más szavaink is, melyek (bár nyilván igen régiek és hangalakjuk miatt ki voltak téve a XIII–XV. század folyamán érvényesült kétnyíltszótagos hangtörvény hatásának) szintén háromszótagúak maradtak” (HORGER 1942: 337). S többek között a *hahota*, *kaloda*, *zabola*, *szapora*, *papiros*, *korona*, *háború*, *homorú*, *nyoszolya* szavakat és a *Doboka* helynevet hozza szemléltető példaként (i.h.). A helyneveink körében ugyanilyen látványosan mutatkozik meg a jelenség például abban, hogy míg a *teleke* földrajzi köznévből helynevek utótagjaként rendre *telke* lett, a *pataka* formából soha nem lett *patka*. Az efféle „konzervatívabb”, „archaikusabb” hangalakok mögött egyrészt bizonyosan fonotaktikai tényezők húzódnak meg.

Vizsgálataim alapján úgy tűnik, hogy a kétnyíltszótagos tendencia hatása alá került helynevek leggyakrabban az [lk] (pl. *Telekesd* > *Telkesd*, *Teleki* > *Telki*) és az [rk] (*Ároki* > *Árki*, *Pereked* > *Perked*) mássalhangzó-kapcsolatot tartalmazzák, melyek első hangeleme nagy szonoritású likvida.

Meglátásom szerint érdekes vizsgálati szempont lehet az is, hogy a kétnyíltszótagos tendencia következtében újonnan létrejött fonológiai helyzetben hogyan viselkednek az egymás mellé került mássalhangzók. Történtek-e a magánhangzó kiesését követően például hasonulások vagy más folyamatok a

helynevekben? A korpuszomból származó adatok közül az 1232>360: *Bagotha* (KMHsz. 43) > 1363/372: *Bakta* (KMHsz. 43), 1298: *Rygyta* (KMHsz. 230) > 1303/329: *Rukthe* (KMHsz. 230), 1245: *Pazuba* (TÓTH 2001a: 229) > 1327/382: *Pozba* (TÓTH 2001a: 229) alakok alkalmasak arra, hogy általuk fontos megfigyeléseket tehesünk. A magánhangzó kiesését követően ugyanis bennük az alábbi változások következtek be: *Paszuba* > *Pozba* zöngésülés, *Bagota* > *Bakta*, *Regete* > *Rekte* zöngétlenülés. FEHÉR KRISZTINA szerint „a kétnyíltszótagos tendencia következtében egymás mellé kerülő obstruensek zöngéssége (...) rendre harmonikusnak látszik” (FEHÉR 2009: 89). Ezt az állítást támogatják az általam bemutatott alakok is. FEHÉR KRISZTINA írásában a zöngésség tekintetében kiegyenlített zörejhang-kombinációkat hangsorépítési mintának tekinti, melyek a 12–13. századra tipikussá váltak, részben a csonkatövek terjedése, részben pedig a kétnyíltszótagos tendencia révén (FEHÉR 2009: 90).

A kiesés következtében létrejött mássalhangzó-kapcsolattal összefüggésben különösen érdekesnek tűnik az az eset, mikor a kiesés következtében három mássalhangzó kerül egymás mellé. Ilyen alakok az *Eresztevény* > *Eresztvény*, *Körccsemény* > *Körccsmény*, *Csongorád* > *Csongrád*, *Szenderő* > *Szendrő*, *Boldova* > *Boldva*, *Domboró* > *Dombró*. A jelenséget, amelynek az oka az adatok hangszerkezeteiben keresendő, a következő alfejezetben tárgyalom majd.

HORGER ANTAL — mint korábban láthattuk — egyik írásában a mássalhangzók kapcsán azt is kiemelte, hogy nem eshet ki magánhangzó *ny* előtt (HORGER 1911: 48). Ez a kijelentés rostánkon azonnal fennakad, ha a *Babonya* (1300: *Babuna*, KMHsz. 40) > *Babnya* (1291: *Babna*, KMHsz. 40), *Regenye* (1305>372: *Regenye*, KMHsz. 230) > *Regnye* ([1230]/231: *Regna*, KMHsz. 230) alakokra tekintünk. HORGER ugyanezt állítja az *ly* előtti kiesésről is, mely úgy tűnik, megállja a helyét, mert adatbázisomban nem találtam olyan alakot, mely cáfolatra adhatna lehetőséget, de ez természetesen nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy adatbázisom későbbi bővítése során nem találkozhatnék ilyen adatokkal. Ennek esélyét talán az is növelheti, hogy közszavaink között is találunk példát ilyen módosulásra; vö. *fogoly*, de *foglyot*.

A további két altétel, melyek szerint $cs-r$ és $zs-r$ közül nem eshet ki magánhangzó, valóban jogosnak tűnik, e megfigyeléseket sem köznévi, sem helynévi korpuszon nem tudom jelenleg cáfolni.

4.3 Az elsődleges és másodlagos névalakok hangszerkezeti jellemzői

Ebben az alfejezetben azt vizsgálom, hogy miként módosult az elsődleges névalak hangszerkezete a kétnyíltszótagos tendencia következtében. Feltételezem, hogy megállapíthatunk tendenciákat arra vonatkozóan, hogy három vagy négyszótagú szavakat érintett-e gyakrabban a változás, és ez utóbbi esetében a második vagy harmadik nyíltszótagbeli magánhangzó esett-e ki a jelenség következtében. Kitérek továbbá az előző alfejezetben bemutatott *Szenderő* > *Szendrő* típusú jelenség magyarázatára is.

Helynévi adatbázisom alapján azt mondhatom, hogy az adatok 45,7%-ában a változás a CVCVCV szerkezetű helyneveket érintette, melyek a kétnyíltszótagos tendencia következtében CVCCV alakúvá váltak. Ez érhető tetten többek között az 1232>360: *Bagotha* (KMHsz. 43) > 1363/372: *Bakta* (KMHsz. 43), 1327/589: *Borumou* (KMHsz. 47) > 1273/392/477: *Bormow* (KMHsz. 47), 1308: *Gurede* (KMHsz. 112) > 1332-5/PR.: *Gerde* (KMHsz. 112), 1299: *Kubyli* (KMHsz. 162) > 1347: *Kubli* (KMHsz. 162), 1075/+124/+217: *Curice* (KMHsz. 168) > 1332: *Kurcha* (KMHsz. 168), 1278: *Petury* (KMHsz. 224) > 1291-94: *Petri* (KMHsz. 224) és még sok más alak változásában.

Szintén gyakorinak tekinthető a CVCVCVC > CVCCVC változás is, mely az adataim 28,8%-ában következett be, s olyan példák illusztrálhatják, mint az 1281: *Beremen* (KMHsz. 54) > 1296: *Bermen* (KMHsz. 54), 1215/550: *Dusunic* (KMHsz. 86) > *Dusnok*, +1246/400: *Bodurugh* (KMHsz. 59) > 1345: *Bodrug* (KMHsz. 59), 1305>372: *Gerechen* (KMHsz. 114) > 1332-5/PR: *Guerchen* (KMHsz. 114), 1320>XIX.?: *Homorogh* (KMHsz. 132) > *Homrog*, 1075/+124/+217: *Kesekun* (KMHsz. 152) > *Keskeny*, 1332-PR.: *Cumulod* (KMHsz. 159) > 1321: *Komlod* (KMHsz. 159), 1281/341: *Negewen* (KMHsz. 199) > *Negyven*, 1311: *Pogarach*

(KMHsz. 214) > 1299: *Pagrach* (KMHsz. 214), +1075/+158/403/PR.: *Perecud* (KMHsz. 221) > +1015/+158//XV.: *Perkud* (KMHsz. 221), 1337: *Paradan* (KMHsz. 226) > *Pordány*, 1277: *Redemech* (KMHsz. 230) > 1321/323: *Redmuch* (KMHsz. 230), 1262: *Rodowan* (KMHsz. 228) > 1280: *Roduan* (KMHsz. 228), 1311: *Solumus* (KMHsz. 243) > 1319>413/414: *Solmos* (KMHsz. 243), 1237: *Zotumart* (KMHsz. 250) > 1350: *Zathmar* (KMHsz. 250), 1209: *Tholomach* (KMHsz. 279) > 1232: *Tulmach* (KMHsz. 279), 1272-90: *Tekeneus* (TÓTH 2001a: 242) > *Teknős* névalakok.

Háromszótagú helynevek vizsgálatában akadnak más esetek is, melyek kevésbé gyakoriak. VCVCVC > VCCVC változást tapasztalunk az 1291–94: *Alumas* (KMHsz. 31) > *Almás* alakban,² VCVCV > VCCV átalakulást pedig az 1326: *Aruky* (KMHsz. 36) > 1335: *Árky* (KMHsz. 36), 1326: *Arawa* (KMHsz. 37) > 1331: *Arwa* (KMHsz. 37), 1219/550: *Orocha* (PÓCZOS 2001: 19) > 1222/550: *Harca* (PÓCZOS 2001: 19) helynevekben. CVCCVCV > CVCCCV módosulás eredményének tarthatjuk a fentebb említett 1331: *Boldoua* (KMHsz. 59) > 1334: *Boldwa* (KMHsz. 59), 1330: *Dumburou* (KMHsz. 84) > 1332/437: *Dumbro* (KMHsz. 84), 1317: *Zendereu* (PÓCZOS 2001: 69) > 1312: *Zundreu* (PÓCZOS 2001: 69) adatokat. CVCCVCVC > CVCCVC alakulás látható az 1296: *Changarad* (KMHsz. 77) > 1297: *Changrad* (KMHsz. 77), 1308: *Kyrchemen* (KMHsz. 163) > 1345: *Kurthmyn* (KMHsz. 163) formákban. A CVCVCVCC hangszerkezet a kétnyíltszótagos tendencia során pedig CVCCVCC-vé vált az 1289/291: *Kesekund* (KMHsz. 152) > *Keskend* és az 1308/585: *Thelukusd* (KMHsz. 275) > *Telkesd* helynévképzővel álló helynevekben.

A fentiek alapján pedig úgy tűnik, hogy a változás leggyakrabban háromszótagos szavakat érintett (amit egyébként az is befolyásolt nyilvánvalóan, hogy a háromszótagos szavak eleve többségben voltak a négyszótagosakkal szemben), és

² Ez a módosulás mindamelllett igen feltűnő, és az *Alumas* alakot inkább analogikus keletkezésűnek (vagy hibás adatnak is) gondolhatjuk, tekintve, hogy az *alma* szavunk eredeti török nyelvi alakja is VCCV szerkezetű volt, így az *alumas* > *almás* változási folyamat aligha lehetett reális nyelvtörténeti módosulás. Az *Alumas* forma ugyanakkor a *Sulyumos* típusú névalakok névszerkezeti mintáját alapul véve természetesen (alkalmilag) létrejöhetett. Ez a megjegyzés pedig azt is jelzi, hogy a hangtörténeti változásokat nem kis mértékben befolyásolták bizonyos hangszerkezeti modellek, minták. (Lásd ehhez például FEHÉR KRISZTINA hangsormintákra vonatkozó elképzeléseit; 2008.)

ennek szükségszerű velejárójaként a második nyíltszótagbeli magánhangzó esett ki a változás következtében.

A *Szeguholmu* (1200 k./896 u.-ra: *Zeguholmu*, KMHsz. 252) > *Szigholm* (1222/550: *Zigholm*, KMHsz. 252) változás azt is jól szemlélteti (ha hinni lehet az Anonymustól származó adat nyelvtörténeti hitelességében), hogy a tövégi magánhangzók eltűnési folyamatában a kétnyíltszótagos tendencia meghatározó szerepet játszhatott. Hasonló véleményt vall a kérdéstről PAPP ISTVÁN is: „a rövid magánhangzók eltűnése (...) nemcsak szóvégi helyzetben hatott, hanem az ősmagyar kortól kezdve érvényesülő tendencia volt a szóbelseji nyílt szótag rövid magánhangzójának kiesése is a HORGER-törvény értelmében” (PAPP 1963: 292).

A *Szegüholmu* név tehát mikor második nyíltszótagbeli magánhangzóját elveszítette, tulajdonképpen a *Szegü-* előtag véghangzóját veszítette el. Ez alapján csatlakozom továbbá BALÁZS JÁNOShoz is, aki ugyancsak párhuzamot von a véghangzók eltűnése és a kétnyíltszótagos tendencia jelensége között. Ő a **papo-nott* > *papnott*, **embere-nek* > *embernek* toldalékolt alakulatokban a második nyíltszótagbeli magánhangzó kiesését a tövéghangzó eltűnésével magyarázza. A tőelem eredeti véghangzójának eltűnése egyet jelentett a második nyílt szótag magánhangzójának eltűnésével, vagyis a kétnyíltszótagos tendencia jelentkezésével. Ez pedig szerinte azt jelenti, hogy „a tárgyalt tendencia nem oka, hanem következménye volt a fenti alakulatokban bekövetkező változásoknak” (BALÁZS 1967: 72). Az *oroma* > *orma* típusú alakok terjedésének ejtésbeli akadályai nem lehettek, ez a típus pedig a véghangzók lekopásával gyakoribbá vált, egyre nőtt az olyan esetek száma, amelyekben a kétnyíltszótagos tendencia érvényesült (BALÁZS 1967: 73). „Amikor aztán ez a tendencia eléggé erőteljessé vált, török, szláv, latin és egyéb jövevényszavaink eredetibb második nyíltszótagjából is egyre gyakrabban esett ki a rövid magánhangzó.” (i.h.). BALÁZS JÁNOS kijelentése meglátásom szerint további vizsgálatot érdemel a helynevek körében, hiszen ő is, mint sokan mások, közszavakban vizsgálta a jelenséget. Meggyőződésem, hogy a véghangzók eltűnése és a kétnyíltszótagos tendencia közötti párhuzam helynévi alapú vizsgálata még

akkor is fontos hozadékokkal járhat a hangtörténeti kutatások számára, ha ehhez a helynevek strukturális jellemzői miatt adatokat csak szórványosan találunk.

A hangszerkezetek vizsgálatának befejezéseként vissza kell térnem röviden az előző alfejezet végén felvillantott jelenség hangszerkezeti hátterére. Az 1257: *ereztewen* (KMHsz. 93) > *Eresztvény*, 1308: *Kyrchemen* (KMHsz. 163) > 1345: *Kurthmyn* (KMHsz. 163), 1296: *Changarad* (KMHsz. 77) > 1297: *Changrad* (KMHsz. 77), 1317: *Zendereu* (PÓCZOS 2001: 69) > 1312: *Zundreu* (PÓCZOS 2001: 69), 1331: *Boldoua* (KMHsz. 59) > 1334: *Boldwa* (KMHsz. 59), 1330: *Dumburou* (KMHsz. 84) > 1332/437: *Dumbro* (KMHsz. 84) névformákban annak ellenére esett ki a harmadik nyílt szótag magánhangzója, hogy előtte zárt szótagot találunk. Ezekben az alakulatokban tehát az a szembeötlő, hogy a kétnyíltszótagos tendencia következtében három mássalhangzó került bennük egymás mellé. Mindezek oka a hangszerkezeteikben keresendő. Szerkezetük szerint ezeket az alakokat ezért — hogy a különbségeket jobban érzékeltessük — három csoportra osztom.

A.) CVCCVCV > CVCCCV

Ebbe a csoportba azok az eredetileg háromszótagos alakok kerültek, amelyek mássalhangzóval kezdődnek, magánhangzóval végződnek, első szótaguk zárt szótag, második és harmadik szótaguk nyílt, és a második szótag magánhangzója esett ki a tendencia nyomán. Így ide a *Szenderő* > *Szendrő*, *Boldova* > *Boldva* és a *Domboró* > *Dombró* nevek kerültek.

B.) CVCCVCVC > CVCCVC

A második kategóriába azokat az eredetileg szintén háromszótagos helyneveket soroltam, melyek mássalhangzóval kezdődnek, mássalhangzóra végződnek, első és harmadik szótaguk zárt, második szótaguk nyílt, és a második nyílt szótag magánhangzója kiesett a tendencia hatására. A *Körccsemény* > *Körccsmény* és a *Csongorád* > *Csongrád* adatokat helyeztem el tehát itt.

C.) VCVCCVCVC > VCVCCVC

Az utolsó típust jelen adatállományomban valójában csupán egy közsői lexéma képviseli, az *Eresztevény* > *Eresztvény* alak, mely magánhangzóval kezdődik,

második és negyedik szótagja zárt, és a harmadik nyílt szótag magánhangzója esett ki a kétnyíltszótagos tendencia hatásának következtében.

A fenti kategorizálást azért láttam célszerűnek, mert ennek alapján világosan leszűrhető, hogy a kétnyíltszótagos tendencia zárt szótagot követő nyíltszótagban, sőt két zárt szótag között lévő nyílt szótagban is érvényesült. Erre a jelenségre már HORGER ANTAL is felhívta a figyelmet. „Vannak azonban mégis esetek, s nem is igen csekély számmal, melyekben egy nyílt szótag felső vagy középső nyelvvállású rövid magánhangzójának megelőző zárt szótag után való kiesése is tagadhatatlan.” (HORGER 1911: 26). Példaként többek között az **ostorom > ostrom, puzdura > puzdra, lajtörja > lajtora > lajtra > létra* változásokat hozza (i.h.). Sőt HORGER ANTAL tovább is viszi a gondolatmenetet, utalva arra, hogy éppen egy helynévi adat példáján, a „*Novigrad > Nógrád* fejlődésében (...) azt látjuk, hogy ilyen magánhangzó még magából a zárt szótagból is eshetik ki” (HORGER 1911: 28). Erre a jelenségre a saját korpuszomban nem találtam adatot.

4.4. A kétnyíltszótagos tendencia kapcsán megfigyelhető kronológiai tényezők

HORGER ANTAL 1911-ben megjelent tanulmányában a jelenség időkezdetét a 12. századot határozta meg. Megállapításaihoz szórványemlékek, mint például Árpád-kori oklevelek, Anonymus gestája, szövegemlékek, mint a Halotti Beszéd és a Königsbergi Töredék adataira támaszkodik; a tendencia végének meghatározásához pedig a különböző nyelvekből való jövevényszavak vallomását említi igazoló adatokként. „Régi török jövevényszavaink mind megrövidültek. Kivételnek csak a *kalalán, kalokány, karakán* és *köpönyeg* látszanak. Szláv jövevényszavaink túlnyomó nagy részén szintén meglátszik a hangtörvény hatása. Német és latin jövevényszavaink nagy számából megrövidült egynéhány, de jóval nagyobb részén már nyoma sem látszik a hangtörvény hatásának. Oláh jövevényeink között csak a *durga* és a *hurba* rövidült meg, olasz jövevényszavaink közül már egy sem rövidült

meg. Összevetve mind e jelenségeket, azt hiszem, hogy a hangtörvény érvénye a XV. század folyamán szűnhetett meg.” (HORGES 1911: 46).

BÁRCZI GÉZA szerint a tendencia a XII-XIV. században érte el csúcspontját, de ennél régebben és később is hatott, későbbi hatására kiváló példák a *gyerekőc* > *gyerkőc*, *azután* > *asztán*, *janicsár* > *jancsár*, *hajadon* > *hajdon* névalakok (BÁRCZI 1958: 78–79).

A fenti megfigyeléseket igyekeztem szembesíteni a helynévi korpuszomból levonható tanulságokkal. E vizsgálati szinten fontosnak gondoltam, hogy csak azokat a névalakokat vegyem figyelembe, melyeknek adatolt az elsődleges és a másodlagos névalakja is, azaz — az adatolás esetlegességeit is szem előtt tartva persze — látható, hogy a változás mikor játszódott le a helynévben. A vizsgálat fényében úgy látom, hogy a folyamat kétségtelenül a 13. századtól adatolható az adatbázisom elemei körében.

Mivel a jelenség kezdetét és végét pontosan meghatározni nyilván nem tudjuk, fontos lehet megvizsgálni azt, hogy egy-egy adatnak meddig adatolható az elsődleges alakja, és mikortól adatolható a változás következményeként fellépő hangalak. Ezzel szűkíthetjük a meghatározni kívánt kronológiai sávot.

Jól látható, hogy a korai évszázadokban csak elvétve juthatunk a helynevek körében a változási folyamat nyomára. Valamikor a 11. és a 13. század eleje között mehetett végbe a változás a *Zsitva* folyónévben, melynek elsődleges *Zsitova* alakja a garamszentbenedeki alapítólevélből adatolható (1075/+124/+217: *Sitoua*, KMHsz. 307), *Zsitva* hangalakban pedig a 13. század elejétől szerepel ([1205-35], 1225: *Situa*, KMHsz. 307). Tág időhatárok között zajlott le a módosulás a *Kurca* víznév és a *Köröcsmény* településnév esetében is. A 11. és 14. század között bekövetkező módosulást jeleznek ugyanis az adatok: 1075/+124/+217: *Curice* (KMHsz. 168) > 1332: *Kurcha* (KMHsz. 168), +1058/300/403: *Kyrschynem* (KMHsz. 163) > 1332-5/PR.: *Kurchmen* (KMHsz. 163).

A következő évszázadok a tendencia kiszélesedését, általánossá válását jelzik. A 13. századból adatolhatjuk a változást a következő névformákban: 1281: *Beremen* > 1296: *Bermen*, 1296: *Changarad* > 1297: *Changrad*, 1278: *Petury* > 1291-94: *Petri*,

1262: *Rodowan* > 1280: *Roduan*, 1209: *Tholomach* > 1232: *Tulmach*, *Jazero* > 1270/272: *Isra*, *Vojila* > 1261/271: *Wayla*, 1200 k./896 u.-ra: *Zeguholmu* > 1222/550: *Zigholm*, *1280/643/755: *Belese* > 1289: *Belsey*, 1219/550: *Orocha* > 1222/550: *Harca* nevek által.

A tendencia 13-14. századbeli produktivitását pedig szemléletesen mutatják a 1298: *Kanapota* > 1323/390: *Kanapta*, 1299: *Kubyli* > 1347: *Kubli*, 1281/341: *Lubuna* > 1267>353: *Lubna*, 1311: *Pogarach* > 1299: *Pagrach*, 1281: *Pethiry* > 1317: *Petri*, 1277: *Redemech* > 1321/323: *Redmuch*, 1305>372: *Regenye* > [1230]/231: *Regna*, 1298: *Rygyta* > 1303/329: *Rukthe*, 1299: *Rodouan* > 1311: *Raduan*, 1341: *Radawan* > +1214/334: *Rodwan*, 1237: *Zotumart* > 1350: *Zathmar*, 1267: *Scepusy* > 1317: *Scipsi*, 1270/272, 1291-94: *Woyada* > 1333: *Voyda*, 1245: *Pazuba* > 1327/382: *Pozba*, +1246/400: *Bodurugh* > 1345: *Bodrugh*, 1213/550: *Solumus* > 1332-7/PR.: *Solmus*, 1221/550: *Chokoha* > 1330/771: *Chakva* névadatok.

Az 1326: *Aruky* > 1335: *Árky*, 1326: *Arawa* > 1331: *Arwa*, 1331: *Boldoua* > 1334: *Boldwa*, 1308: *Gurede* > 1332-5/PR.: *Gerde~Gerda*, 1305>372: *Gerechen* > 1332-5/PR: *Guerchen*, 1332-PR.: *Cumulod* > 1321: *Komlod*, 1308: *Kyrchemen* > 1345: *Kurthmyn*, 1323: *Negewen* > 1323: *Neguen*, 1317: *Zendereu* > 1312: *Zundreu*, 1330: *Dumburou* > 1332/437: *Dumbro*, 1311: *Solumus* > 1319>413/414: *Solmos* helynevekben a változási folyamat a 14. században realizálódott.

Fontos továbbá azt is hangsúlyoznunk, hogy a változás idején, sőt olykor évszázadokon keresztül párhuzamosan éltek egymás mellett a tisztán nyíltszótagból álló és a tendencia által érintett hangalakok. Ezt a váltakozást kiválóan szemléltetik a *Lubna* víznév adatai; 1267>353: *Lubna*, 1281/341: *Lubuna*, 1303/352/1450: *Lubuna*, 1325: *Lubina*, 1332: *Lubna*, 1333: *Lubna*, 1343 *Lubna* (KMHsz. 177).

Jól látható az a jelenség is, hogy a 13–14. században adatolt nevek első és másodlagos névalakja között rendkívül kicsi a kronológiai távolság (míg a korábbi adatok kapcsán ez akár több évszázados is lehet), ami két dolgot is jelenthet: egyrészt utalhat arra, hogy a tendencia nagyon gyorsan végighaladt ezeken a helyneveken, de másrészt nyilvánvalóan a források felszaporodásával is összefüggésben áll, vagyis azzal, hogy az írott dokumentumok egyre nagyobb számban őriznek meg magyar

helynévi adatokat, s rajtuk keresztül egyre pontosabban tudjuk a hangtörténeti (és persze más nyelvi) folyamatokat dokumentálni. Egyértelműnek látszik mindent egybevéve, hogy ebben az időszakban mutatkozik a legproduktívabbnak a hangtani változás.

Adataim — tekintve, hogy ezek döntően a korai ómagyar korból valók — nyilvánvalóan nem alkalmasak arra, hogy a tendencia esetleges visszaszorulásához adalékokat nyújtsanak. Így pedig azt a korábban HORGER ANTALTÓL idézett megállapítást, miszerint a tendencia lényegében megszűnt a 15. század folyamán, sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudom.

Természetesen a kronológiai vizsgálatoknál figyelembe kell vennünk azt a tényezőt, hogy az adatok fennmaradása nagyban függ a források elszaporodásától, ezért óvatosan kell bánnunk a ránk maradt adatok kronológiai tulajdonságaival. Éppen ezért gondolom úgy, hogy a kétnyíltszótagos tendencia kronológiai viszonyairól csak egy nagyobb névanyagot felölelő, a máig elnyúló, kifejezetten kronológiai célú vizsgálat alapján vonhatunk le megnyugtató, megalapozott következtetéseket. Jőmagam csak egy apró szeletet tudtam ebből átfogni, de ez is világosan mutatja, hogy a jelenség kronológiai határai nem olyan könnyen meghatározhatók és leszűkíthetők, mint ahogyan azt HOGER ANTAL gondolta. Mindenesetre nagyon úgy tűnik, hogy BÁRCZI megengedőbb véleménye, miszerint a jelenség ma is produktív, jobban tükrözteti a nyelvi realitást, ám ezt az intuíciót szintén csak egy újabb, széleskörű vizsgálattal lehetne alátámasztani, melyben mai élőnyelvi, tájnyelvi adatokat is figyelembe vennénk a kronológiai összevetéskor. Munkámat a továbbiakban ezekbe az irányokba is igyekszem kiterjeszteni.

4.5. A kétnyílszótagos tendencia hatásának területi jellegzetességei

Feldolgozó munkám során igyekeztem figyelemmel lenni a változási tendencia területi jellemzőire is. A területi vizsgálat során azonban azt a tényt is szem előtt kell tartanunk, hogy az olyan széles hatókörű hangváltozási tendenciák esetében, mint a nyíltabbá válás, a tövégi magánhangzók eltűnése vagy éppen az itt tárgyalt kétnyílszótagos tendencia, kevésbé mutathatók ki úgynevezett földrajzi gócpontok. Vizsgálatom ráadásul nem terjed ki az egész magyar nyelvterületre, adatbázisomban ugyanis, amint erre utaltam korábban, a „Korai magyar helynévszótár” I. kötetét és ómagyar kori helynévtörténeti etimológiai szótárak anyagát (PÓCZOS 2001, TÓTH 2001a, RÁCZ 2007) dolgoztam fel, s ebből kifolyólag csak az ebben szereplő vármegyék adatai kerültek be korpuszomba. Így adataim Bihar, Arad, Baranya, Árva, Bereg, Abaúj, Bodrog, Bars, Csongrád, Csanád, Borsod, Bács, Békés és Brassó vármegyékből származnak. Esetleges területi megfigyeléseket is elsősorban ezek alapján tehetünk.

Egy ilyen jellegű vizsgálatot tehát több dolog is megnehezíti: egyrészt nyilvánvalóan az, hogy nem a teljes nyelvterület névanyagát dolgoztam fel. Emellett az is problematikus, hogy nem teljes a kronológiai kép, hiszen adataim jórészt az Árpád-kor okleveleiből származnak. Figyelembe kell vennünk továbbá azt a tényezőt is, hogy névsűrűségi különbségek vannak az egyes vármegyék között, s ha ezt nem tartanánk szem előtt, téves, sőt torz következtetéseket vonnánk le a területi különbségekre vonatkozóan, a számarányok tehát nem lennének reálisak. A nagy névsűrűségű, jó korai adatolású vármegyék területén egységesen nagy arányban láthatjuk a folyamatot. Jól szemlélteti ezt az, hogy a teljes adatbázis helynévi adatainak több mint 17%-a Abaúj megyéből, 23%-a Baranya megyéből, közel 17%-a pedig Bihar megyéből adatolt. Ezek a vármegyék a nyelvterület különböző részein vannak, ami azt jelzi, hogy gazdagon adatolt területeken egyformán magas arányt mutat a folyamat. Mivel ennyire különböző területeken találunk ilyen hasonlóan

magas előfordulási arányt, így aligha lehetnek kétségeink afelől, hogy a tendencia egységes lefolyású lehetett (és lehet részben ma is) az egész magyar nyelvterületen.

5. Összegzés

Dolgozatomban egy hangtörténeti folyamat, a kétnyíltszótagos tendencia helynevekben való vizsgálatát végeztem el. Elemző feladataim során igyekeztem azokat a lehetőségeket megragadni, amiket a helynevek tanulmányozása többletként nyújthat a közszavakhoz képest.

Vizsgálataim kiterjedtek a kétnyíltszótagos tendencia következtében kiesett magánhangzó jellegére, tulajdonságaira, a kieső magánhangzó utáni mássalhangzó-kapcsolat zöngésségi harmonizmusának vizsgálatára, valamint a kronológiai és területi sajátosságokra. Fontos vizsgálati szempontként szolgált a fentiekén kívül az elsődleges és másodlagos (azaz az előzményként és következményként álló) névalakok hangszerkezeti analízise.

A hangszerkezeti vizsgálaton belül külön figyelmet szenteltem az *eresztevény* > *eresztvény*, *Szenderő* > *Szendrő* típusú változásoknak, amik révén a folyamat definíciójában további tágításokra nyílhatott lehetőség.

Munkámat több tényező is nehezítette: az okleveles adatok aránytalan időbeli eloszlása, véletlenszerű fennmaradása mellett nyilvánvalóan problémaként jelentkezett az a magam által kijelölt korlát is, hogy nem a teljes magyar nyelvterület névanyagát dolgoztam fel, illetőleg, hogy adataim csupán egyetlen nyelvtörténeti korszakból, a korai ómagyar korból valók. Mindez pedig azt is jelenti egyúttal, hogy közel sem teljes nyelvföldrajzi és kronológiai képet tanulmányozhattam. Úgy vélem azonban, hogy már pusztán ez a részlegesnek tekinthető vizsgálat is igazolhatta azt az előzetes várakozásomat, miszerint a helynevek vizsgálata több tekintetben is értékes járulékos információkat rejt magában, amelyek kiaknázása a nyelvtörténeti és azon belül a hangtörténeti kutatásokban fontos szerepet kaphat. Megítélésem szerint a helynevek ilyen természetű vizsgálata által közelebb kerülhetünk a nyelvi változások pontosabb megértéséhez.

6. Felhasznált irodalom

- BALÁZS JÁNOS (1967): Szinkrónia és diakrónia, változás és egyensúly a magyar nyelv rendszerében. In: IMRE SAMU–SZATHMÁRI ISTVÁN szerk.: *A magyar nyelv története és rendszere*. Nyelvtudományi Értekezések 58. sz., 70–74.
- BÁRCZI GÉZA (1958): *Magyar hangtörténet*. Második, bővített kiadás. Budapest, 1958.
- BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN (1968): *A magyar nyelv története*. Budapest 1968.
- BÉNYEI ÁGNES—PETHŐ GERGELY (1998): *Az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése*. Debrecen 1998.
- E. ABAFFY ERZSÉBET (2008): Hangtörténet. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc szerk.: *Magyar nyelvtörténet*. Budapest, 2008, 301–351.
- FEHÉR KRISZTINA (2008): Grammatika és hangsorminta. *Magyar Nyelvjárások* 46 (2008): 21–54.
- FEHÉR KRISZTINA (2009): Dialektális hangjelenségek és az ún. zöngességi hasonulások. In: É. KISS KATALIN–HEGEDŰS ATTILA (szerk.): *Nyelvelmélet és dialektológia*. Piliscsaba. 2009: 85–96.
- HORGER ANTAL (1911): Egy ismeretlen magyar hangtörvény. *Nyelvészeti Füzetek* 65.
- HORGER ANTAL (1913): Borjú, gyapjú, csalán. *Magyar Nyelv* 9: 111–116.
- HORGER ANTAL (1942): Katona. *Magyar Nyelv* 38: 334–337.
- HORGER ANTAL (1944): Est, este, eset. *Magyar Nyelv* 40: 264–269.
- JAKAB LÁSZLÓ (1957): Telek. *Magyar Nyelvjárások* 4: 81–86.
- KENYHERCZ RÓBERT (2007): Hangváltozás, adaptáció, analógia. *Magyar Nyelvjárások* 45: 51–61.

- KENYHERCZ RÓBERT (2008): Helynévkutatás és hangtörténet avagy a helynevek forrásértéke. In: BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk.: *Név és valóság. (A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Budapest. 175–182.
- KENYHERCZ RÓBERT (2009): A szókezdő mássalhangzó-torlódások vizsgálatának néhány kérdéséről. *Magyar Nyelvjárások* 47: 99–109.
- KNIEZSA ISTVÁN (1952): Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig. *Nyelvészeti Tanulmányok II*. Budapest, 1952.
- KMH SZ. = *Korai magyar helynévszótár I. Abaúj–Csongrád vármegye*. Szerk.: HOFFMANN ISTVÁN. Debrecen, 2005.
- MELICH JÁNOS (1906): Adatok hazánk honfoglalás kori X–XII. századi helyneveinek értelmezéséhez. *Magyar Nyelv* 6: 150–158.
- PAPP ISTVÁN (1963): Voltak-e sorvadó magánhangzók a nyelvünkben? *Nyelvtudományi Értekezések* 40: 288–295.
- PÓCZOS RITA (2001): *Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvi elemzése*. Debrecen, 2001.
- RÁCZ ANITA (2005): *A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata*. Debrecen, 2005.
- RÁCZ ANITA (2007): *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára*. Debrecen, 2007.
- TÓTH VALÉRIA (2001a): *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára*. Debrecen, 2001.
- TÓTH VALÉRIA (2001b): *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban (Abaúj és Bars vármegye)*. Debrecen, 2001.

ZELLIGER ERZSÉBET (1991): Az igeövek. In: Benkő Loránd főszerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest, 1991, 41–59.

7. Melléklet

Az elemzéseim alapjául szolgáló helynévi adatbázisomat az alábbiakban melléklet formájában közlöm.

elsődleges névalak	adat	hangszerkezet	másodlagos névalak	adat	hangszerkezet	msh-kapcsolat	megye	forrás	század	etimológiai megjegyzés
Alumás	1291–94: Alumas	VCVCVC	Almás		VCCVC	lm	Bihar	KMHsz. 31	13.	
Ároki	1326: Aruky	VCVCV	Árki	1335: Árky	VCCV	rk	Arad	KMHsz. 36	14.	
Ároki	1289/291: Aruky	VCVCV	Árki		VCCV	rk	Baranya	KMHsz. 36	13.	
Árava	1326: Arawa	VCVCV	Árva	1331: Arwa	VCCV	rv	Árva	KMHsz. 37	14.	
Babonya	1300: Babuna	CVCVCV	Babnya	1291: Babna	CVCCV	bny	Bihar	KMHsz. 40	13–14.	
Bagota	1232>360: Bagotha	CVCVCV	Bakta	1363/372: Bakta	CVCCV	g.t > kt	Bereg	KMHsz. 43	13–14.	
Baromó	1327/589: Borumou	CVCVCV	Barmó	1273/392/477: Bormow	CVCCV	rm	Bihar	KMHsz. 47.	13–16.	
Belese	*1280/643/755: Belese	CVCVCV	Belsei	1289: Belsey	CVCCV	ls	Abaúj	KMHsz. 66	13–18.	
Beremen	1281: Beremen	CVCVCVC	Bermen	1296: Bermen	CVCCVC	rm	Baranya	KMHsz. 54	13.	
Bodorog	+1246/400: Bodurugh	CVCVCVC	Bodrog	1345: Bodrugh	CVCCVC	dr	Bodrog	KMHsz. 59	13–15.	
Boldova	1331: Boldoua	CVCCVCV	Boldva	1334: Boldwa	CVCCCV	ldv	Torna-Abaúj	KMHsz. 59	14.	
Bottereme	1323: Bothtereme	CVCVCV	Botterme		CVCCV	rm	Baranya	KMHsz. 64	14.	

Csongorád	1296: Changarad	CVCCVCVC	Csongrád	1297: Changrad	CVCCVCVC	ngr	Csongrád	KMHsz. 77	13.	
Domboró	1330: Dumbrou	CVCCVCV	Dombró	1332/437: Dumbro	CVCCCV	mbr	Baranya	KMHsz. 84	14–15.	
Dusunik	1215/550: Dusunic	CVCVCVC	Dusnok		CVCCVC	sn	Bars	KMHsz. 86	13–16.	
eresztevény	1257: ereztewen	VCVCCVCVC	eresztvény		VCVCCVCVC	sztv	Baranya	KMHsz. 93	13.	
Eresztevény	1324: Herezteuyn	VCVCCVCVC	eresztvény		VCVCCVCVC	sztv	Baranya	KMHsz. 93	14.	
Eresztevény	1337: Ereztewen	VCVCCVCVC	eresztvény		VCVCCVCVC	sztv	Csanád	KMHsz. 93	14.	
Remete <i>eresztevénye</i>	1341: Remeteerezteu y	VCVCCVCVC	Remete <i>eresztvénye</i>		VCVCCVCVC	sztv	Baranya	KMHsz. 231	14.	
Gerede	1308: Gurede	CVCVCV	Gerde	1332-5/PR.: Gerde~Gerda	CVCCV	rd	Baranya	KMHsz. 112	14.	
Gerecseny	1305>372: Gerechen	CVCVCVC	Görcsöny	1332-5/PR: Guerchen	CVCCVC	rsc	Baranya	KMHsz. 114	14.	
Homorog	1320>XIX.?: Homorogh	CVCVCVC	Homrog		CVCCVC	mr	Abaúj	KMHsz. 132	14–19.	
Hurusó	1323: Hurusou	CVCVCV	Horsó		CVCCV	rs	Borsod	KMHsz. 132	14.	
Kanapota	1298: Kanapota	CVCVCVCV	Kanapta	1323/390: Kanapta	CVCCVCV	pt	Abaúj	KMHsz. 143	13–14.	szlk. hn. > m. hn.

Kesekend	1289/291: Kesekund	CVCVCVCC	Keskend		CVCCVCC	sk	Baranya	KMHsz. 152	13.	
Kesekeny	1075/+124/+217: Kesekun	CVCVCVC	Keskeny		CVCCVC	sk	Csongrád	KMHsz. 152	11–13.	
Komolód	1332–/PR.: Cumulod	CVCVCVC	Komlód	1321: Komlod	CVCCVC	ml	Baranya	KMHsz. 159	14.	
Köbili	1299: Kubyli	CVCVCV	Köbli	1347: Kubli	CVCCV	bl	Abaúj	KMHsz. 162	13–14.	
Körcsemény	1308: Kyrchemen	CVCCVCVC	Körcsmény	1345: Kurthmyn	CVCCVC	rasm	Bács	KMHsz. 163	14.	
Kürcsemény	+1058/300/403: Kyrshynem	CVCCVCVC	Körcsmény	1332-5/PR.: Kurchmen	CVCCVC	rasm	Baranya	KMHsz. 163	11–15.	
Kurice	1075/+124/+217: Curice	CVCVCV	Kurca	1332: Kurcha	CVCCV	rc	Csongrád	KMHsz. 168	11–14.	
Lubuna	1281/341: Lubuna	CVCVCV	Lubna	1267>353: Lubna	CVCCV	bn	Borsod	KMHsz. 176	13–14.	
Negyeven	1281/341: Negewen	CVCVCVC	Negyven		CVCCVC	gyv	Borsod	KMHsz. 199	13–14.	
Negyeven	1323: Negewen	CVCVCVC	Negyven	1323: Neguen	CVCCVC	gyv	Baranya	KMHsz. 199	14.	
Pogarács	1311: Pogarach	CVCVCVC	Pagrács	1299: Pagrach	CVCCVC	gr	Baranya	KMHsz. 214	13–14.	
Pereked	+1075/+158/403/ PR.: Percud	CVCVCVC	Perked	+1015/+158//X V.: Perkud	CVCCVC	rk	Baranya	KMHsz. 221	11–15.	

Peturi	1278: Petury	CVCVCV	Petri	1291-94: Petri	CVCCV	tr	Bihar	KMHsz. 224	13.	
Petiri	1281: Pethiry	CVCVCV	Petri	1317: Petri	CVCCV	tr	Borsod	KMHsz. 224	13–14.	
Paradány	1337: Paradan	CVCVCVC	Pordány		CVCCVC	rd	Csanád	KMHsz. 226	14.	
Redemecs	1277: Redemech	CVCVCVC	Regmec	1321/323: Redmuch	CVCCVC	gm	Abaúj	KMHsz. 230	13–14.	szl. hn. > m. hn.
Regenye	1305>372: Regenye	CVCVCV	Regnye	[1230]/231: Regna	CVCCV	gny	Baranya	KMHsz. 230	13–14.	
Regete	1298: Rygyta	CVCVCV	Rekte	1303/329: Rukthe	CVCCV	g.t > kt	Abaúj	KMHsz. 230	13–14.	szl. hn. > m. hn.
Reg(u)la	1367: Regule	CVCVCV	Regla	[+1235]/350/40 4: Regla	CVCCV	gl	Baranya	KMHsz. 230	13–15.	
Rodovány	1262: Rodowan	CVCVCVC	Radvány	1280: Roduan	CVCCVC	dv	Abaúj	KMHsz. 228	13.	szl. szn. > m. szn. > m. hn.
Rodovány	1299: Rodouan	CVCVCVC	Radvány	1311: Raduan	CVCCVC	dv	Baranya	KMHsz. 229	13–14.	
Rodovány	1341: Radawan	CVCVCVC	Radvány	+1214/334: Rodwan	CVCCVC	dv	Bihar	KMHsz. 229	13–14.	
Solyumos	1311: Solumus	CVCVCVC	Solymos	1319>413/414: Solmos	CVCCVC	lym	Arad	KMHsz. 243	14–15.	
Solyumos	1213/550: Solumus	CVCVCVC	Solymos	1332-7/PR.: Solmus	CVCCVC	lym	Bihar	KMHsz. 243	13–16.	

Szamár bereke	1281/XVIII.: Zamarberek	CVCVCV	Szamár berke		CVCCV	rk	Borsod	KMHsz. 248	13–18.	
Szatumár	1237: Zotumart	CVCVCVC	Szatumár	1350: Zathmar	CVCCVC	tm	Bodrog	KMHsz. 250	13–14.	
Szeguholmu	1200 k./896 u.-ra: Zeguholmu	CVCVCVCCV	Szigholm	1222/550: Zigholm	CVCCVCC	gh	Békés	KMHsz. 252	13–16.	
Szepusi	1267: Scepusy	CVCVCV	Szepsi	1317: Scipsi	CVCCV	ps	Abaúj	KMHsz. 262	13–14.	
Szeredahely	1177/500 k.: Zeredahel	CVCVCVCVC	Szerdahely		CVCCVCVC	rd	Baranya	KMHsz. 262	11–16.	
Telekesd	1308/585: Thelukusd	CVCVCVCC	Telkesd		CVCCVCC	lk	Bihar	KMHsz. 275	14–16.	
Teleki	1324>344: Theleky	CVCVCV	Telki		CVCCV	lk	Baranya	KMHsz. 275	14.	
Teleki	1270/272, 1341: Teluky	CVCVCV	Telki	1332-5/PR.: Telky	CVCCV	lk	Abaúj	KMHsz. 275	13–14.	
Teleki	1291-94: Teluky	CVCVCV	Telki		CVCCV	lk	Bihar	KMHsz. 275	13.	
Teleki	1230: Teluki	CVCVCV	Telki		CVCCV	lk	Csanád	KMHsz. 275	13.	
Acsateleke	1341: Achateluke	CVCVCV	Acsatelke		CVCCV	lk	Csongrád	KMHsz. 28	14.	
Arnacsteleke	1347: Arnach Teleke	CVCVCV	Arnacstelke		CVCCV	lk	Bodrog	KMHsz. 36	14.	
Bakiteleke	1332: Bokyteleke	CVCVCV	Bakitelke		CVCCV	lk	Baranya	KMHsz. 42	14.	

Bálint(<i>teleke</i>)	1354: Valinttheleke	CVCVCV	Bálint(<i>telke</i>)		CVCCV	lk	Bihar	KMHsz. 43	14.	
Bogádtelke	1330: Bogadteluke	CVCVCV	Bogádtelke		CVCCV	lk	Baranya	KMHsz. 60	14.	
Bonctelke	1323: Bunchteluke	CVCVCV	Bonctelke		CVCCV	lk	Abaúj	KMHsz. 61	14.	
(Churchas) <i>teleke</i>	1335: Churchasteluke	CVCVCV	(Churchas) <i>telke</i>		CVCCV	lk	Bihar	KMHsz. 69	14.	
Csípőtelke	1313: Chypewtelyky	CVCVCV	Csípőtelke		CVCCV	lk	Baranya	KMHsz. 76	14.	
Csombortelke	1327: Chomborteluke	CVCVCV	Csombortelke		CVCCV	lk	Bereg	KMHsz. 77	14.	
Dédtelke	+1015/+158/403/ PR.: Dedteluke	CVCVCV	Dédtelke		CVCCV	lk	Baranya	KMHsz. 81	11–15.	
Derzstelke	1270/272: Ders Teluky	CVCVCV	Derzstelke		CVCCV	lk	Abaúj	KMHsz. 82	13.	
Dústelke	1340>348: Duusteluky	CVCVCV	Dústelke		CVCCV	lk	Bodrog	KMHsz. 86	14.	
Feltímárteleke	1346: Feltymarteleke	CVCVCV	Feltímárteleke		CVCCV	lk	Csanád	KMHsz. 101	14.	
Folkusteleke	+1214/334: Folcusteluke	CVCVCV	Folkustelke		CVCCV	lk	Bihar	KMHsz. 103	13–14.	
Fülöptelke	1274>340:	CVCVCV	Fülöptelke		CVCCV	lk	Arad	KMHsz. 106	13–14.	

	Phylupteluke									
Gyapolyteleke	1282: Gepolteluke	CVCVCV	Gyapolytelke		CVCCV	lk	Bihar	KMHsz. 116	13.	
Györgyteleke	1327/469: Gyorgteluky	CVCVCV	Györgytelke		CVCCV	lk	Bihar	KMHsz. 118	14–15.	
Harpanateleke	1251/339: Harpanateluke	CVCVCV	Harpanatelke		CVCCV	lk	Baranya	KMHsz. 124	13–14.	
Herkulteleke	+1282/346: Herkulteleke	CVCVCV	Herkultelke		CVCCV	lk	Bács	KMHsz. 127	13–14.	
Hölgyteleke	1340>348: Helgteluky	CVCVCV	Hölgytelke		CVCCV	lk	Bodrog	KMHsz. 133	14.	
Kastélyteleke	1263/466/476: Casteltheleke	CVCVCV	Kastélytelke		CVCCV	lk	Bács	KMHsz. 146	13–15.	
Kecsereteleke	1327: Kechereteleke	CVCVCV	Kecseretelke		CVCCV	lk	Abaúj	KMHsz. 147	14.	
Keresztényteleke	1263/466/476: Kerezthientheleke	CVCVCV	Kereszténytelke		CVCCV	lk	Bács	KMHsz. 151	13–15.	
Mará(s)zteleke	1208/395: Marazteleke	CVCVCV	Mará(s)ztelke		CVCCV	lk	Bodrog	KMHsz. 181	13–14.	
Martonosteke	1347: Mortunusteluke	CVCVCV	Martonostelke		CVCCV	lk	Bihar	KMHsz. 183	14.	
Martonteleke	1320:	CVCVCV	Martontelke		CVCCV	lk	Bihar	KMHsz. 183	14.	

	Mortunteleke									
Nyihatateleke	1255: Nyhatateluke	CVCVCV	Nyihatatelke		CVCCV	lk	Abaúj	KMHsz. 203	13.	
Oláhteleke	1294/366: Olahtheleky	CVCVCV	Oláhtelke		CVCCV	lk	Brassó	KMHsz. 206	13–14.	
Oláhteleke	1324:Olahteluke	CVCVCV	Oláhtelke		CVCCV	lk	Bihar	KMHsz. 206	14.	
Olas(z)ispántelege	1330: Ollasyspontelege	CVCVCV	Olas(z)ispántelke		CVCCV	lk	Abaúj	KMHsz. 206	14.	
Orbánostelege	1342: Vrbanustheleke	CVCVCV	Orbánostelke		CVCCV	lk	Bihar	KMHsz. 207	14.	
Patkányteleke	1294: Patkanteleke	CVCVCV	Patkánytelke		CVCCV	lk	Bars	KMHsz. 219	13.	
Pócstelege	1345: Pochteluky	CVCVCV	Pócstelke		CVCCV	lk	Bodrog	KMHsz. 225	14.	
Poklostelege	1295/423: Pwklustheleke	CVCVCV	Poklostelke		CVCCV	lk	Békés	KMHsz. 225	13–15.	
Romántelege	1330: Rumantheleke	CVCVCV	Romántelke		CVCCV	lk	Abaúj	KMHsz. 233	14.	
Rubentelege	1341: Rubenteleke	CVCVCV	Rubentelke		CVCCV	lk	Borsod	KMHsz. 233	14.	
Topatelege	1326: Tupatheluke	CVCVCV	Topatelke		CVCCV	lk	Bihar	KMHsz. 279	14.	
Tótpálteleke	1341:	CVCVCV	Tótpáltelke		CVCCV	lk	Borsod	KMHsz. 281	14.	

	Thouthpalteleke									
Urkurteleke	+1255/[XIV.]: Vrkurteleke	CVCVCV	Urkurteleke		CVCCV	lk	Bereg	KMHsz. 288	13–14.	
Vilámteleke	1340: Vylamteleke	CVCVCV	Vilámteleke		CVCCV	lk	Baranya	KMHsz. 300	14.	
Terecsa	1221/550: Therecha	CVCVCV	Tarcsa		CVCCV	rsc	Békés	KMHsz. 272	13–16.	
Tolomács	1209: Tholomach	CVCVCVC	Tolmács	1232: Tulmach	CVCCVC	lm	Bars	KMHsz. 279	13.	
Vojada	1291-94: Woyada	CVCVCV	Vajda	1333: Voyda	CVCCV	jd	Bihar	KMHsz. 291	13–14.	
Zsitova	1075/+124/+217: Sitoua	CVCVCV	Zsitva	[1205-35], 1225: Situa	CVCCV	tv	Bars	KMHsz. 307	11–13.	
Bogota	1131 k. Boguta	CVCVCV	Bakta	1272/419: Bakta	CVCCV	kt	Abaúj	Tóth2001a 22–23	12–15.	szl. szn. > m. szn. > m. hn.
Dobosza	1220/550: Dubucya	CVCVCV	Dobsza	1504: Dobsa	CVCCV	bsz	Abaúj	Tóth2001a 43	13–16.	m szn. > m. hn.
Jazero		CVCVCV	Izra	1270/272: Isra	VCCV	zr	Abaúj	Tóth2001a 76–77	13.	szlk. hn. > m. hn.
Recsita	1319/494: Rechita	CVCVCV	Reste		CVCCV	cs.t > st	Abaúj	Tóth2001a 125	14–15.	szl. szn. > m. hn.
Paszuba	1245: Pazuba	CVCVCV	Pozba	1327/382: Pozba	CVCCV	sz.b > zb	Bars	Tóth2001a 229	13–14.	szl szn. > m. szn. > m. hn.

Tekenős	1272-90: Tekeneus	CVCVCVC	Teknős		CVCCV	kn	Bars	Tóth2001a 242	13.	<i>teknő</i> közszó s- helynévkép ős alakjából
Araca	1219/550: Orocha	VCVCV	Arca	1222/550: Harca	VCCV	rc	Borsod	Póczos(200 1) 19	13–16.	m. szn. > m. hn.
Csokoha	1221/550: Chokoha	CVCVCV	Csokva	1330/771: Chakva	CVCCV	k.h > kv	Borsod	Póczos(200 1) 31	13–18.	szl. hn. > m. hn.
Szenderő	1317: Zendereu	CVCCVCV	Szendrő	1312: Zundreu	CVCCCV	ndr	Borsod	Póczos(200 1) 69	14.	szl. szn. > m. hn.
Vojila	Vojila szn.	CVCVCV	Vajla	1261/271: Wayla	CVCCV	jl	Borsod	Póczos(200 1) 77	13.	szl szn. > m. hn.